

A második világháború emberveszteségei, a háború utáni kitelepítések, oroszországi elhurcolások következtében megfogyatkozott, Magyarországon maradt német közösség lélekszámát valószínűleg sohasem lehet már pontosan felmérni. Az 1946-ban az amerikai zónába erőszakosan kitelepített 135 655 fő, valamint az 1947–48 folyamán a szovjet megszállási övezetbe kitelepített mintegy ötvenezer fő, továbbá a szovjet munkatáborokba elhurcolt 30-40 ezer magyarországi német polgár együttesen 225-250 ezer főben valószínűsíthető veszteséget jelentett, azaz a két világháború közötti, 1930–1941. évi német anyanyelvű közösségnek hozzávetőleg a felét.

A hatalmas számbeli veszteségekkel együtt jelentkeztek a kitelepítések, elhurcolások és menekülések súlyos anyagi, erkölcsi, lélektani következményei, amelyek az itthon maradottak helyi és regionális közösségeiben a megfélemlítettséget és a félelmet, a németiséghez való kötődés rejtegetését és megtagadását eredményezték. Magyarország a szovjet hatalmi övezetben általános németellenes kisebbségi politikának teret engedve, tétlenül szemlélte az itthon maradt németek anyagi, nyelvi, kulturális, politikai kiszolgáltatottságát.

Az 1949. évi magyarországi népszámlálás során 22 455 magát német anyanyelvűnek valló személyt számoltak meg, ami azt jelenti, hogy tömeges elhurcolások, erőszakos kitelepítések, jog- és vagyonszétosztások traumatikus élményei hatására a Magyarország területén maradt mintegy 250 ezer német anyanyelvű személynek kevesebb, mint 10 százaléka mertte, akarta vállalni német anyanyelvét. Az 1949. évi népszámlálás, hasonlóképpen a csehszlovákiai, lengyelországi népszámlásokhoz Magyarországon is a mélypontot jelentette a 20. századi nemzetiségi adatfelvételek történetében. Az ország 9,2 milliós össznépességnek csupán 1 százaléka, 93 210 fő vallotta magát nem magyar anyanyelvűnek.¹

¹ 1900. évi népszámlálás. Magyarországi nemzetiségi adatai megyénként 1930–1990), Budapest, 1993. A magyarországi német kisebbség veszteségeinek adataira vonatkozóan vö. Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945–1949). Budapest, 1989. 60–61., 82. Ld. továbbá: Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és

4. A magyarországi német kisebbség újjászerveződése 1948–1956 között

A KSH 1955 novemberében száznál több településen helyszíni vizsgálatokat folytatott és az így nyert adatokat 1955. december 6-án kiadott jelentésében összegezte. A KSH-felmérés szerint az ország nem magyar anyanyelvű nemzetiségi össznépessége hozzávetőleg 370 ezer fő volt, s ebből a német anyanyelvűek számát 220 ezerre becsülték. A becslés az 1941. évi anyanyelvi adatok és a kitelepítések során az országból elűzött németek számának különbözetét tekintette kiindulópontnak.

Az ország tizenkét megyéjében talált ez a felmérés számottevő németiséget: a legtöbben a felmérés szerint Baranyában maradtak (55 ezren), 25 és 30 ezer közötti németiség élt Bács-Kiskunban, Tolna- és Pest-megyében, illetve szórványhelyzetben. 10 és 20 ezer közötti lélekszámú németiséget pedig Csongrádban, Fejér megyében, Komárom és Vas megyében regisztráltak.²

Ez a KSH-felmérés mindazonáltal alaposan eltér mind az 1949, mind pedig az 1960. évi népszámlások anyanyelvi adataitól. Egyedül Baranyában haladta meg 1960-ban a német anyanyelvűek száma a 10 ezret (17 721 fő), s az összes többi megyében 1990-ig bezárólag a német anyanyelvűek száma – Bács-Kiskun megye 1960–1970. évi adatainak kivételével – az ötezres határt sem érte el. Az 1930-ban még 63 ezres, 1941-ben 42 ezres fővárosi németiség lélekszáma az 1960. évi 4773 fős rekordszám után a 20. század utolsó évtizedeiben a 3 ezres határérték alá csökkent, ami a Magyarországon maradt városi német közösségek erőteljes asszimilációjának félreismerhetetlen bizonyítéka.

Két évvel későbből származik az első nemzetiségi szövetségi önbecslésen alapuló adatsor, amely a németek esetében a 250–300 ezres adatot tartalmazza. A KSH mellett a Művelődési Minisztérium Nem-

a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 148–150. 190–192. Tilkovszky Loránd: A kitelepítés és következményei. In: Uő.: Német nemzetiség magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. Pécs, 1997. 157–162.

² A felmérés szerint 222 településen haladta meg a németek aránya a 20 százalékot. Tóth Ágnes (szerk.): Pártállam és nemzetiségek. Kecskemét, 2003. 203–204. Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Budapest, 1993. 172–173.

zetiségi Osztálya 1955-ben, 1961 és 1963-ban szintén készített egyfajta felmérést a nemzetiségi iskolák iránti érdeklődés felmérése érdekében. A népszámlálási adatok, a migrációs veszteség alapján kiszámított adatok és a becült adatok közötti eltérések ekkortól kezdve rendszeresen ismétlődtek, s ezeket a különbségeket a fokozatosan felerősödő nyelvvesztési folyamat még tovább növelte.³

A lélekszám radikális csökkenésével párhuzamosan két egymást felerősítő folyamat vette kezdetét a korábban magyarországi német többségű, illetve német jellegű vidékeken: a városokba vándorlás és a nyelv- és identitásváltás, azaz az asszimiláció. Az urbanizációs folyamat háttérében alapvetően három tényező állott:

- 1) Az eredeti német közösségek szétverése, szétszóródása, amely maga után vonta a nagycsaládok széthullását, a szülőház elvesztésével együtt a szülőföld iránti ragaszkodás fellazulását. A bukovinai székelyek, felvidéki magyarok, belső telepítések során német községekbe telepített magyarországi magyarokkal való együttélés első évei tagadhatatlanul sok emberi, vagyoni, társadalmi konfliktussal jártak. A telepések, áttelepítettek, idegenek által használt földek, házak parasztember számára feldolgozhatatlan élménye, az egymás házaiba összetelepített, a fogságból a kiürült szülőfaluba visszatért vagy Németországból hazakerült németek bujdosása, kálváriája, félelme mind-mind kiváltó tényezője volt a városba költözésnek, a nagy- és középvárosokban való újramezklésnek.
- 2) A korábban évszázadokon keresztül a megélhetést biztosító földek elvesztése, a szövetkezetesítés első hullámaiban megtapasztalt kisemmizettség, kollektív nyomorúság, az újonnan jött telepések térfoglalása, a németek és a telepések közt kialakult konfliktusok szintén a falvak elhagyására ösztönözték Baranya, Tolna, Bács-Kiskun és Pest megye németségét.

Bindorfer Györgyi a dunabogdányi svábok kettős identitásáról megjelent könyvében ennek a kezdeti időszaknak a magyarorszá-

³ Uo. 173. – Zielbauer György: Adatok, i. m. 128–129.

4. A magyarországi német kisebbség újjászerveződése 1948–1956 között

gi német települések interetnikus viszonyaira jellemző alaphelyzetét a következőképpen írta le: „Az átélt igazságtalanságok és frusztráció hatására, amikor nemhogy beszélni, de „svábul lélegezni sem volt szabad”, a faluban az eddig csak katolikus–református ellentétnek tartott konfliktusok kibújtak a vallási köntösükből és magyarok és svábok között nyílt gyűlölködéssé váltak. Nemcsak a történeti tényezők és a kulturális különbségek játszottak ebben az attitűdben szerepet, hanem a gazdasági és státusérdekek ütközése is. A gyűlöletté fokozódó etnikai előítéletek hosszú évekre negatív társadalmi következményekkel jártak.”⁴

- 3) A társadalmi mobilitás felerősödése fokozatosan elérte a magyarosodás újtára kényszerült nemzetiségi közösségeket is, s ily módon ők is részesei lettek az első generációs ipari munkássá, illetve értelmiségivé válás folyamatának.

A magyarországi német etnikai térszerkezet Holger Fischer által megvizsgált 20. századi változásaiban az 1945–1949 közötti kényszerkitelepítések jelentik a legélesebb cezúrát: ezek hatása minden vizsgált településszerkezetben, a határ menti helyzetben éppúgy, mint a góc-, illetve szigethelyzetben élő helyi német közösségek esetében egyaránt az elvándorlás és a nyelvvesztés egymást felerősítő folyamatok voltak. Összességében ez azt jelentette, hogy a az 1941 és 1990 közötti félévszázad alatt a magyarországi némettség a falvakban – a baranyai góchelyzetű települések kivételével a népszámlálási anyanyelvi önbevallás adatai szerint átlagosan 95 százalékos veszteséget szenvedett el.⁵

⁴ Bindorffer Györgyi: Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Duna-bogdányban. Budapest, 2001. 89. A sváb–felvidéki magyar együttéléséről lásd Órszigethy Erzsébet: Felvidéki magyarok Környén. in: Szarka László (szerk.): A szlovákiai magyarok kényszertelepítéseinek emlékezete 1945–1948. Komárom, 2003. 164–174.

⁵ Fischer, Holger: A magyarországi német kisebbség 20. századi társadalmi–gazdasági átalakulásának térbeli aspektusai és a nemzetiségi statisztika. In: Klinger András (szerk.): Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája 1910–1990. Budapest, 1992. 273–291.

A nyelv- és identitásváltás folyamata ennél jóval bonyolultabb, noha lefolyásában, hatásában az urbanizációhoz mérhetően igen erőteljes folyamat képét mutatja. Összetevő okai közül a belső migráció felerősödéséhez vezető okok természetesen szintén meghatározó szerepet játszottak: a ki- és betelepítések, elhurcolások miatt megváltozott szülőföldi etnikai térszerkezet, permanens félelem, hosszan elnyúló jogfosztottság. Emellett azonban a kényszerasszimiláció és a társadalmi mimikri örök szabályainak megfelelni akaró „önkéntes” magyarosodás mintája is megjelent.

Előbbi az 1951–52-es tanévig tartó kizárólagos magyar tannyelvű iskolákban, majd azt követően a nyelvoktató iskolatípusra korlátozott német nemzetiségi iskolatípusban folytatott iskolai magyarosítás, utóbbi pedig az Erős Ferenc által rejtőzködő identitásnak mondott jelenségegyüttes megnyilatkozásaival lehet legjobban érzékeltetni. Fehér Miklós a Tolna és Veszprém megyei németek önkéntes elmagyarosodásáról hírt adó korabeli pártjelentésekre, nemzetiségi szövetségi anyagokra és a megyei oktatáspolitikai elemzésekre, illetve a névmagyarosítás tömeges jelenségére hivatkozva már az 1950-es évtized végén befejezett asszimilációról beszélt.⁶

Az újabb elemzések ennél jóval összetettebb képet mutatnak. Így például a már idézett Bindorffer Györgyi a Magyarországon maradt falusi németek és telepések közötti konfliktusos viszony egyik következményeként a dunabogdányi svábok esetében a sorsközösség tudatosítását, a két etnikai közösség közötti átjárások tilalmával a saját etnikai összetartozás megszilárdulását, s ez által a kisebbségi csoport identitásának megerősítését eredményező folyamatot regisztrált.

Hasonló folyamatokról számolnak be az örvendetesen szaporodó számban megjelenő helytörténeti monográfiák, így például a Mohács melletti Somberekről készült óvatos fogalmazású munka vagy a mecseknádasdi helytörténeti feldolgozás közelmúltban megjelent második kötete. A helyi német–magyar ellentét tehát elsősorban a kényszerkitelepítésre és annak következményeit otthon megélt németek

⁶ Fehér István: Az utolsó percben, i. m. 178.

emberi megaláztatására visszavezethető sváb–telepes ellentétet jelentett: a helyi német közösségek elutasító reakcióját, illetve a kitelepítéstől megkíméltek itthoni önmegerősítő nagy történelmi élményének elsődleges feldolgozását.

Az ötvenes évek a mai magyarországi németiség nagy többsége által természetesnek tekintett és naponta megélt kettős identitása szempontjából a fenyegetett és rejtőzködő identitás stratégiájának kialakulási időszakát jelentették. A kollektív bűnösség elve jegyében szülőföldjéről elűzött vagy elűzni szándékozott németek egyéni és csoportos identitását az 1950-es években a „háborús bűnös” stigmatizációja tette elsődlegesen fenyegetett identitássá, azaz olyan önazonossággá, amelyet a többségi társadalom előtt vagy rejtteni vagy megtagadni, vagy relativizálni kellett.⁷

Az 1956-os forradalomig tartó időszak alapvető etnikai folyamatává a magyarországi németek körében ilyen összefüggésben vált a nyelvváltás, illetve a veszélyeztetett, fenyegetett és ezért rejtett német identitás háttérbe szorulása, magyar identifikációval, identitással való kiegészülése.

A magyarországi német kisebbségnek mint közösségnek az újjászerveződését, az újjászerveződés lehetőségeit befolyásoló tényezők közt elsőként a jogaitól, vagyonuktól és házaiktól megfosztott németek megfélemlítettségét, az ellenséges légkört kell tehát kiemelnünk, mint olyan akadályt, amely a közösséghez való tartozást, a német nyelv és hagyományok vállalását – különösen az 1950-es évtized első felében – egyaránt rendkívül megnehezítette.

Mely rendeletek és jogszabályok bizonyultak a magyarországi német közösség újjászerveződéséhez szükséges kisebbségi jogi háttér kialakulása szempontjából meghatározónak? A kommunista hatalomát-

⁷ Erős Ferenc: *Az identitás labirintusai*. Budapest, 2001. 74–75. Vö. Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás*, i. m. 183–184; *A nyelv- és identitásváltás mélyebb, társadalmi, politikai okairól, történeti összefüggéseiről lásd* Seewann, Gerhard: *A magyar nemzetiségi politika mérlege az 50-es évektől napjainkig*. In: *Uő.: Ungarndeutsche und Ethnopolitik. A magyarországi németek és az etnopolitika*. Budapest, 2000. 72–73.

vételt követően a magyarországi németek jogegyenlőségének kérdése részévé vált a kommunista nemzetiségi politika lassan feledésbe merülő egyszerre ideologisztikus és pragmatikus megközelítésének. Rákosi Mátyás 1949. május 8-i celldömölki beszédében azt ígérte, hogy az év folyamán a párt gondoskodni fog arról, hogy „a magyarországi németajkú polgárok beilleszkedhessenek demokráciánk rendszerébe és ezzel ez a nehéz kérdés is megoldást nyer”. A megoldás alkotmányos kereteit az 1949. augusztus 20-i alkotmány 49. paragrafusa körvonalazta, amely a nemzetiségi megkülönböztetés tilalmának és büntetésének rögzítése mellett azt is magában foglalta, hogy a „a Magyar Népköztársaság területén élő minden nemzetiség számára biztosítja az anyanyelvén való oktatásnak és a nemzeti kultúrája ápolásának lehetőségét.”⁸

1949 októberében és 1950 márciusában a minisztertanács rendeletei jelentették az első áttörést a magyarországi németiség jogfosztottságának felszámolásában: elismerték a németek állampolgársághoz, a lakóhely szabad megválasztásához, illetve a munkahely megválasztásához való jogát. Ezen a három területen ismét a többi magyar állampolgárral azonos jogokkal rendelkeztek. A 4274/1949. számú rendelet egy évvel a kitelepítések leállítását követően rendeletileg is megfogalmazta, hogy „a magyarországi német lakosság tényleges áttelepítése megszűnt”. Az 1950. március 25-i 84. számú minisztertanácsi rendelet a németekkel szemben öt éven át fenntartott jogkirekesztő állapot felszámolását szentesítve leszögezte, hogy az áttelepítéssel kapcsolatban alkalmazott korlátozó rendelkezéseket többé a németekkel szemben nem lehet alkalmazni, és megengedte, hogy a németek a tulajdonukban lévő 10 kataszteri holdnál kisebb földeket meghagyhassák.

Ez a két kormányrendelet elvben megteremtette annak lehetőségét is, hogy a többi nemzetiséggel azonos kulturális, oktatási, egyesületi és

⁸ Tóth Ágnes (szerk.): Pártállam, i. m. 97. Föglein, Gizella: Nemzetiség vagy kisebbség? A magyarországi horvátok, németek, románok, szerbek, szlovákok és szlovének státusáról 1945–1993. Budapest, 2000. 101–106. – Eiler Ferenc: A magyarországi német kisebbség 20. századi kronológiája. Kézirat, MTA KI Adattára.

nyelvhasználati jogokban is részesülhessenek. A gyakorlati megvalósításhoz azonban szinten minden hiányzott: a tömeglélektani feltételek rendkívül kedvezőtlenek voltak, hiszen „a közös történelmi sors szétválásával” felbomlottak az eredeti falusi és városi német közösségek, a helyi viszonyokat a félelem és az elmérgesedett sváb–telepes viszony konfliktusai határozták meg. Hiányoztak a kulturális, oktatási intézmények újratertéséhez szükséges képzett értelmiségiek, s hiányzott a politikai korrekciókat támogató többségi közvélemény. Ráadásul a szervezetesítés első hulláma további törésvonalakat húzott a német közösségeken belül, illetve a kisebbségi–többségi viszonyban egyaránt.

Az igen korlátozott pártállami kisebbségi jogok teljességét a német közösség formálisan 1955. július 18-án a Magyarországi Németek Szövetségének megalakításával nyerte el. A Magyarországon maradt németekből új típusú, szocialista nemzetiségi közösség megteremtését célul kitűző szövetségi munka minden heroikus erőfeszítés, részeredmény ellenére igen kevés lehetőséget kínált. A megfélemlítettség, a felgyorsuló, generációs háttérű asszimiláció, a szórványosodási folyamat egyaránt kedvezőtlen feltételeket teremtett a szövetségi munkához. Ráadásul a magyar kommunista nemzetiségi politika, hasonlóan a többi térségbeli ország gyakorlatához, egyértelműen az ideológiai segédcsoport szerepére kárhóztatta a nemzetiségi szövetségeket.

Friedrich Wild a Szövetség első elnöke igyekezett a szövetséget arra is felhasználni, hogy a többi kisebbséggel szembeni lemaradást mielőbb behozzák a németek, s ezért természetesen folyamatosan lojalitásáról kellett biztosítani a pártállami vezetést. Ezt még az 1956-os forradalom után minden nemzetiségtől megkívánt jelentésekben is megtette, amivel a németekkel szemben fenyegető esetleges retorziókat sikerült kivédenie.

Az ötvenes évek magyarországi pártállami kisebbségpolitikájában 1956. május 4-én elfogadott nemzetiségpolitikai párthatározat a kisebbségek további alapkövetelésének is igyekezett megfelelni, s engedélyezte és elvben támogatta a magyarországi kisebbségek anyaországi kapcsolatait. Éppen a németiség esetében azonban egyedül az NDK-kapcsolat számíthatott politikai és ideológiai értelemben elfogadhatónak, ami egyrészt nehézkesen induló kapcsolatokat, másrészt felemás

megoldásokat eredményezett. A nemzetiségi szövetségek munkájában fő feladatként a nemzeti kisebbségek (a korábbi nemzetiség kifejezést helyett a dokumentum ezt a kifejezést kanonizálta) kultúrájának ápolását jelölte meg. A nemzetiségek által lakott területeken a dokumentum elvben kötelezővé tette a nemzeti kisebbségek nyelvét, de a gyakorlatban nem történt semmilyen érdemi változás. Ugyanez a párt-határozat szorgalmazta a nemzetiségek parlamenti képviselőit, azzal a megkötéssel, hogy a képviselőket ne a nemzetiségi szövetségek jelöljék.⁹

A párthatározat előkészítése során a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetése is határozott hozott, amely a nemzetiségek jogainak kiteljesítését szorgalmazva igen kritikusan, sőt vádaskodva beszélt a németekről, de a kisebbségekkel szemben előítéletesen gondolkodó magyarokról is: „A németek többsége, a délszlávok és az elmaradottabb románok bizalmatlanok rendszerünkkel szemben. A magyarok a volksbundista németekről alkotott véleményüket kiterjesztik minden németre.”¹⁰ A Központi vezetés nyolc évvel az erőszakos kitelepítés után is megvédte a németek kitelepítését, amit a nagyhatalmak által Magyarországra a fegyverszüneti megállapodásban és a békeszerződésben kirótt kötelezettség teljesítéseként próbált utólag is legitimálni.

Miként szerveződött újra a kitelepítések idején betiltott és felszámolt magyarországi német iskolarendszer? Míg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a többi kisebbséggel kapcsolatosan a fordulat éve után arra törekedett, hogy az államosított iskolarendszer nagyjából meg tudjon felelni a nemzetiségek által támasztott anyanyelvi, illetve nyelvoktató követelményeknek, a németek esetében a kisebbségi iskola folytonossága 1945-ben teljességgel megszűnt.

Első lépcsőben, az 1951–52-es tanévtől kezdődően a német nyelvet oktató iskolákat kezdték rendszeresíteni: egy év alatt 59 iskolában tanították ismét a német nyelvet, így pl. Bácsalmáson, Budakeszin és Buda-

⁹ Fehér István: Az utolsó percben, i. m. 167. – Szesztay Ádám: Az 1956. évi magyar forradalom hatása a kelet-közép-európai államok kisebbségpolitikájára, MTA KI Kézirattár. 62–63.

¹⁰ Szesztay Ádám: Az 1956-os magyar forradalom, i. m. 83.

4. A magyarországi német kisebbség újjászerveződése 1948–1956 között

örsön, Dunabogdányban és Pilisszentivánon, Ófaluban, Mecseknádasdon, Kis- és Nagymányokban, Sopronbánfalván, Eleken és Hajóson. A németet oktató iskolák száma 1955-ben már 75-re, egy évvel később pedig százra emelkedett. Az első német tannyelvű iskolák megszervezésére pedig az 1955–56-os tanévben került sor, két ilyen iskolát sikerült elindítani.¹¹

A kisebbségi iskolák rövid felívelő szakasza az 1950-es évek közepén a forradalom leverése után rövid időn belül új nemzetiségpolitikai stratégiai megfontolások áldozata lett. A belső rendteremtés, az egység növelése és a szocialista hazafiság erősítése és más akkor divatos jelzőszavak mögött a kommunista asszimilációs politika a törekeny magyarországi kisebbségi iskolákat is eszközként akarta felhasználni. Az 1960. évi 44 167. számú minisztériumi rendelet utasította a nemzetiségi tanítási nyelvű iskolákat, hogy az 1960–61-es tanévtől kezdve fokozatosan térjenek át a magyar tannyelvű oktatásra.¹²

A többi kelet- közép- és délkelet-európai német kisebbséggel összehasonlítva a romániai németek után a magyarországi németség volt az a közösség, amely arányaiban a legnagyobb számban szülőföldjén maradt. A traumatikus elhurcolások, kényszerkitelepítések azonban ezt a kisebbséget is a teljes jogfosztottság állapotába sodorták, ami azt jelentette, hogy ők is a teljes újrakezdésre kényszerültek.

A kisebbség közössége szerveződésének ebben az általunk vizsgált szakaszban igen minimális esélyei voltak, többnyire a helyi közösségek újraszerveződése, érdekvédelme és a telepésekkel szembeni harc jelentette a legfontosabb közösségi cselekvést. Az újrakezdés lehetséges stratégiai választásait a pártállam jogi, gazdasági lehetőségei igen erősen behatárolták, ami nemcsak az önszerveződés lassú kibontakozásában, hanem a személyes életstratégiák nagyfokú szóródásában is megfigyelhető.

Összességében a Magyarországon maradt német kisebbség a fenyegetett és rejtőzködő etnikai identitás igen gyakorlatias magatartá-

¹¹ Föglein, Gizella: Nemzetiség vagy kisebbség, i. m. 73.

¹² Drahos Ágoston – Kovács Péter: A magyarországi nemzeti kisebbségek oktatásügye (1945–1990). Regio, 1991. 2. 171–174.

sát választotta, amennyiben a kettős identitásszerkezet kiépítésével a többségi hatalom lojalitásigényét kielégítve és a többségi elvárásoknak is megfelelően rövid időn belül magyar nyelv domináns közösséggé vált.

A kényszerasszimiláció és a vállalt magyarosodás jórészt egymást követő fázisai a kisebbség kulturális érdekszervezeti megjelenítésében és az oktatási intézményrendszerben is éreztették hatásukat. Fokozta a németességgel szembeni stigmatizáció felszámolásának nehézségét, hogy a szocialista anyaországgá kinevezett NDK-val csak igen lassan és igen ellentmondásosan lehetett érdemi kulturális kapcsolatokat kialakítani, de ezek mögött igazi érzelmi fedezet nem igen volt.

A második világháború és az azt követő évek megpróbáltatásai, veszteségei után Magyarországon maradt hozzávetőleg 200–220 ezer fős német közösség újjászerveződése – az 1953. évi kormányprogram felzárkóztató törekvéseivel együtt – jóval nehezebb körülmények közt kezdődött meg, mint a többi kisebbség esetében. A kitelepítések, elhurcolások következtében traumatizált német (sváb) identitás az ötvenes években felgyorsult társadalmi mobilitás és belső migráció folyamataiban, amikor átmeneti pozitív jelenségek ellenére egészében véve az asszimilációs iskola- és nyelvpolitika jellemezte a magyarországi kisebbségpolitikai gyakorlatot – nem bizonyult elég erős kohéziós erőnek az egész maradékközösség újjászerveződésében.